

Diakronisk och synkronisk på samma gång?

Om diakroni i historiska ordböcker

Det kan vara lätt att tänka att en historisk ordbok i normalfallet företer en diakronisk beskrivning, en samtidsordbok en synkronisk, men så enkelt är förstås inte förhållandet mellan dessa båda begrepp. I princip kan en ren samtidsordbok rymma vissa inslag av diakroni, till exempel i en skiktning mellan äldre och yngre språkbrukares användning. Och det äldre tidsskede en historisk ordbok beskriver behöver inte heller alls vara så begränsat som till exempel Bo Svensén (2004, s. 28) tänker sig det (med exemplet ordbok över en engelsk 1300-talsförfattare) för att bli beskrivet som en synkroni, fastän med tidsutdräkt och förlagd till dåtiden. En väsentligen synkronisk beskrivning är i själva verket snarast rätt gängse i stadiordböcker (det vill säga rent historiska ordböcker). Ett förgånget, i synnerhet ett sedan länge förgånget, språkstadium ses gärna med en i sammanhanget rimlig förenkling som mer eller mindre enhetligt och ges därmed lätt en egentligen närmast synkronisk beskrivning. Snarast så beskriver Söderwalls *Ordbok öfver svenska medeltids-språket* fornsvenskan. Visst finns det diakroniska inslag, inte minst förstås genom de redovisade beläggens datering, men någon explicit diakronisk beskrivning av förändringar i fornsvenskans ordsfatt eller ordbetydelser under medeltidens gång är det knappast tal om. Än tydligare är kanske detta i *Ordbog over det norrøne prosasprog*, som helt enkelt kan sägas definiera bort förändring genom att utesluta yngre fornnorska (*mellomnorsk*) från beskrivningsområdet, om än den fornvästnordiska som därmed återstår liksom hos Söderwall förvisso ges en implicit diakroni genom den mycket noggranna beläggsredovisningen här. I de stora nynordiska dokumentationsordböckerna där den historiska ambitionen paras med den att föra beskrivningen ända fram till nuspråket (eller egentligen rättare sagt: där den nuspråkliga beskrivningsambitionen i dåtidens anda ansågs förutsätta ett friläggande av också den historiska bakgrunden), SAOB och ODS, men sedermera också NO och NAOB, infinner sig det diakroniska anslaget förstås mycket naturligare, bland annat eftersom man därmed fått skifta språket med avseende på nutida bruklighet. (Något sådant som ett angivande av obruklighet vid beskrivningsperiodens slut hittar vi ju aldrig i medeltidsordböckerna.) SAOB utgör också ett av typfallen för Svenséns (ibid.) kategori diakronisk samtidsordbok. Det förtjänar emellertid att problematiseras hur mycket av verkligt diakronisk beskrivning som dessa historiska ordböcker egentligen uppvisar: om de är diakroniska och synkroniska på samma gång eller liksom medeltidsordböckerna ändå mest det senare. Därvid ligger det också nära till hands att pröva tankar kring hur en i så fall annorlunda, mer genomförd diakronisk beskrivning skulle kunna se ut – och om en sådan alls vore önskvärd.

Litteratur

Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*, andra, omarbetade och utökade uppl., Stockholm.